

Randers Kommune

Sønderbæk Landsbyregistrering 2011

Sønderbæks historie

Oprindelse

Sønderbæk omtales første gang i 1449 som 'Synnder Begh'. Byen er oprindelig en forte klyngeby, hvor kirken sandsynligvis fra starten har fået sin fremtrædende placering på en høj på forten, midt i landsbyen. Gårdene i landsbyen har på denne tid for de flestes vedkommende tilhørt Bispesædet i Viborg, hvilket kan være forklaringen på kirkens centrale placering i Sønderbæk. Senere har Fussingø Gods også etableret gårde i landsbyen.

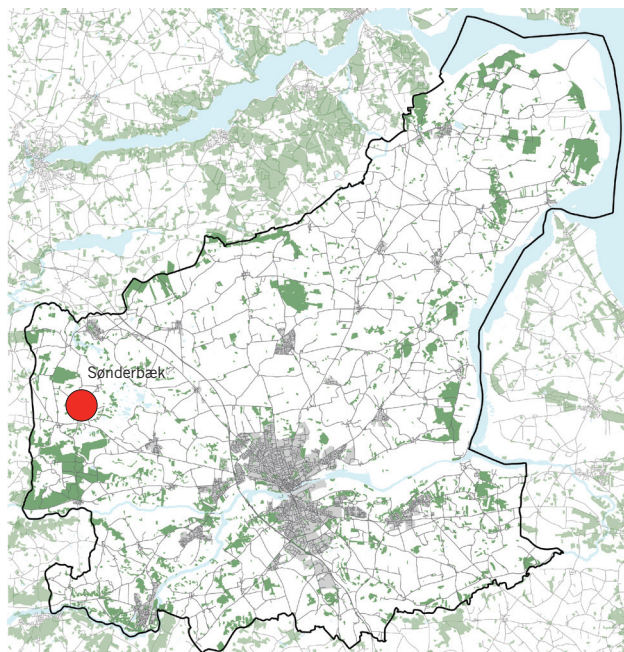
Udskiftning har fundet sted i hhv. 1788, 1790, 1792 og 1801. Landsbyen har rådet over dels hede (vest), mose (øst) og agerjord (nord), som er blevet delt mellem de forskellige ejere. Mange af gårdene har dog stadig tilhørt dels Viborg Bispesæde og Fussingø Gods. Udskiftningsstrukturen ses stadig i landskabet i 2010, hvor den mest markante ændring er udstykningskerne langs med Byvejen.

Befolkningstallet i Sønderbæk har svinget fra 125 i 1801 til 472 i 1930. I 2007 var der 209 borgere i Sønderbæk.

Byudvikling

Sønderbæk Hovedgård er en af landsbyens ældste gårde, og kan dateres til 1624. Gården ligger fortsat på den oprindelige placering, Bofferhøjen 7. Bækgård flyttede i 1881 udenfor landsbyen. På grunden blev andelsmejeriet Bofferhøj senere opført.

Sønderbæk blomstrede særligt i andelstiden i årene omkring år 1900. Her fik landsbyen forsamlingshus (1888), andels-

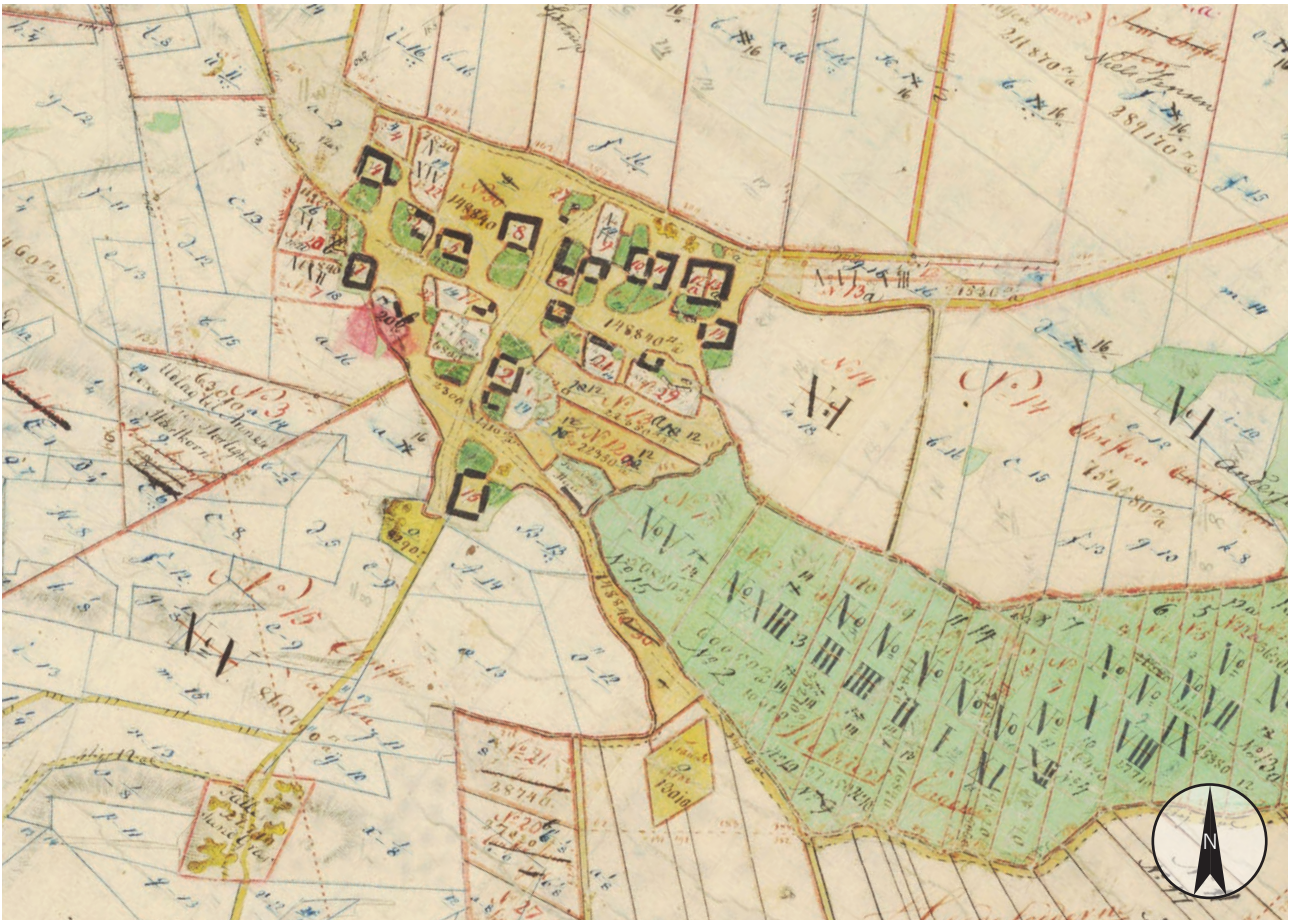

mejeri (1897) og en briketfabrik, der lavede brændsel af tørv. Stationen nord for landsbyen på Viborg-Fårup-Mariager-banen blev indviet i 1927, men allerede nedlagt igen i 1965-66.

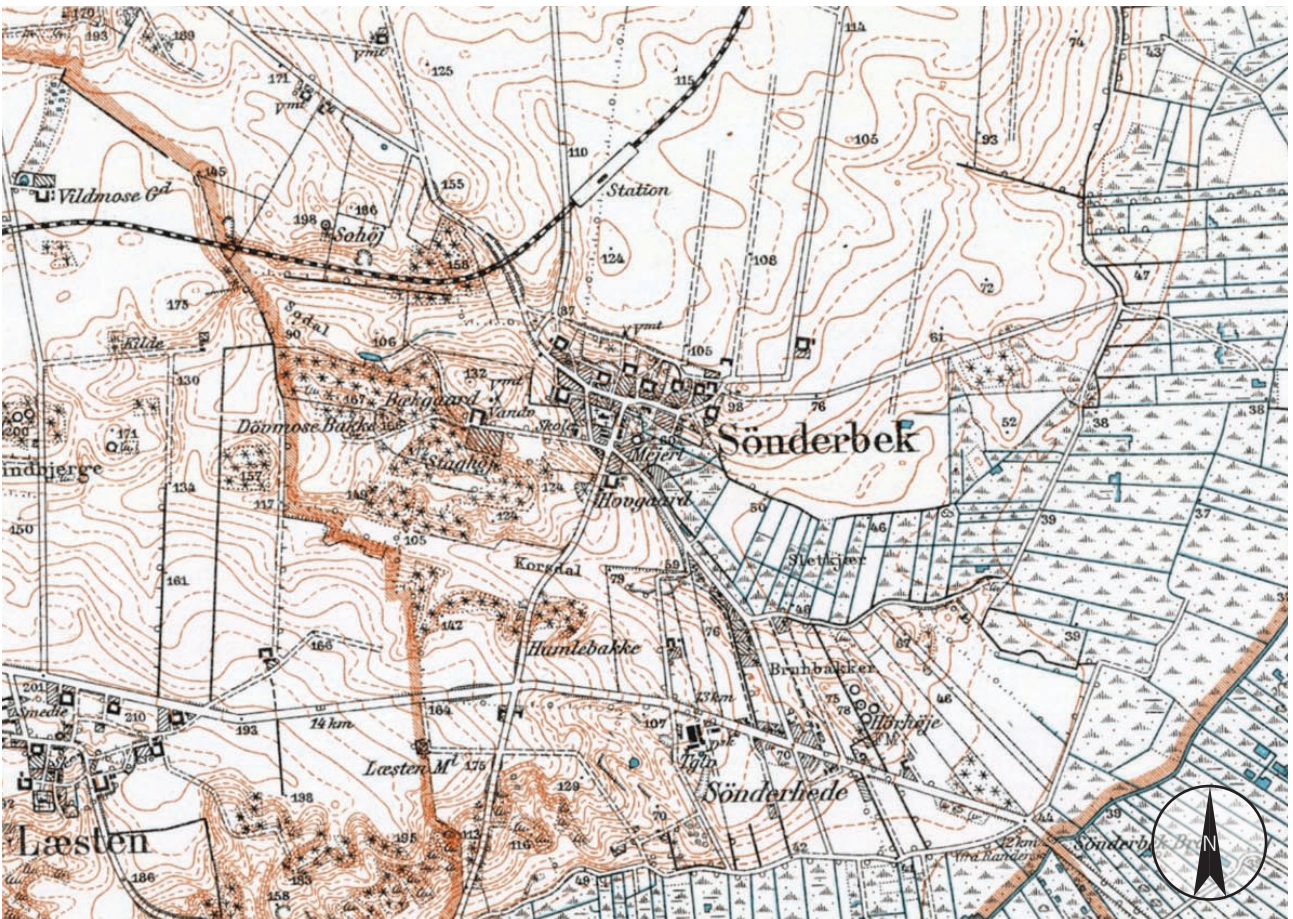
Sønderbæk Station blev flittigt anvendt under Anden Verdenskrig, hvor tørvetransporterne herfra var så store "at der ikke kunne skaffes vogne nok". Tørven blev gravet i landsbyens store mosearealer. Stationsbygningen ligger stadig på markerne nord for landsbyen og anvendes som privat bolig.

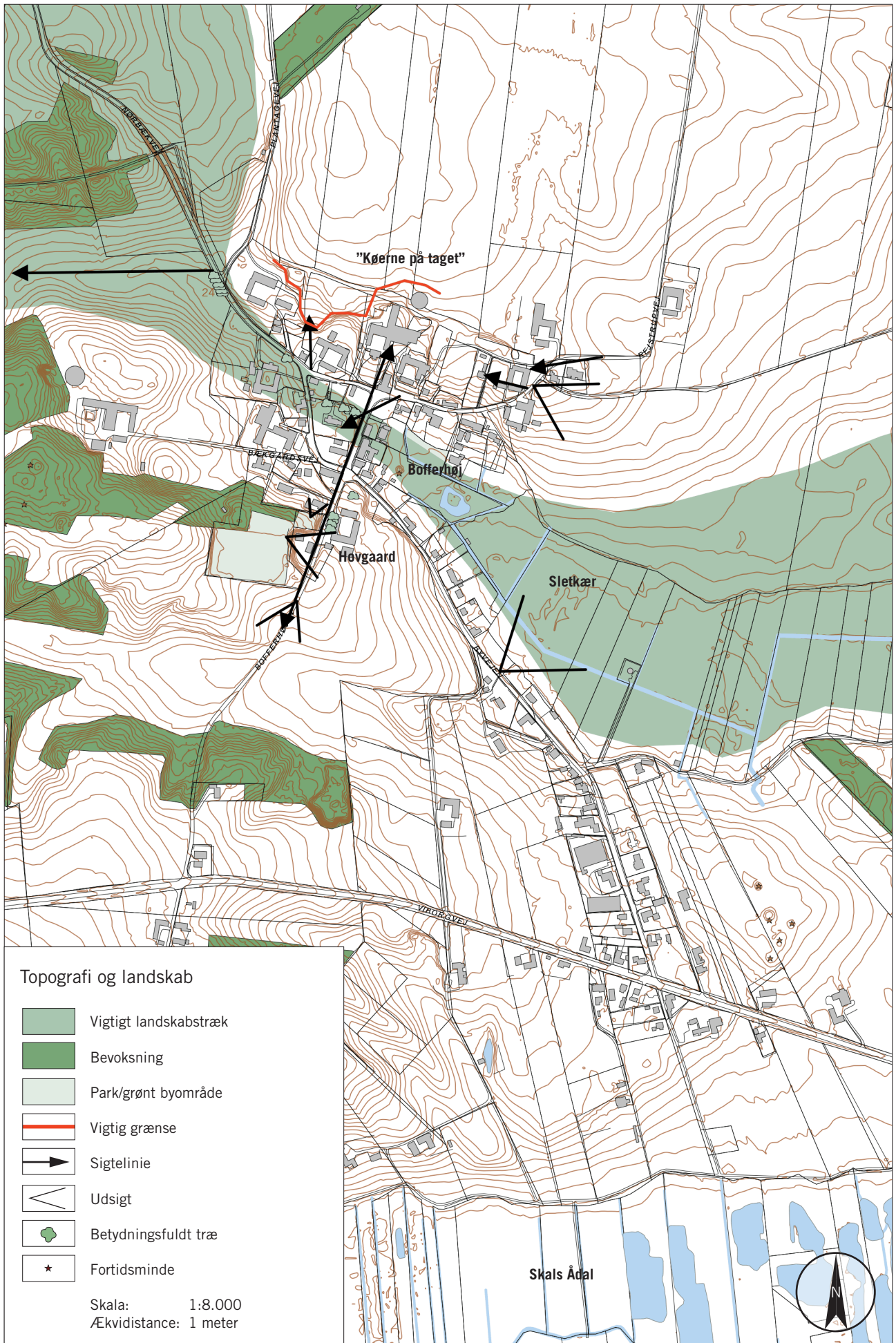
Luftfoto 2010. Udbygningen langs Byvejen mod syd ses tydeligt.

Original 1-kort fra den første udskiftning af Sønderbæks jorder i 1788, 1:8.000. Her ses forten (gul) mellem landsbyens huse samt det store dalstrøg Sletkær, der skærer sig ind fra øst. Sønderbæk ligger i bunden af dette dalstrøg.

Målebordsblad, 1900-1940. Nord for Sønderbæk ses stationen, som fik et kort liv (1927-1965).

Funktioner og infrastruktur

Bebyggelsen

Sønderbæk præges af mange større og mindre gårde, som stadig er i drift. Gårdene ligger fortsat helt inde i landsbyen, og omkranser den oprindelige forte, hvor kirken ligger. Kun enkelte bygninger er opført omkring kirken, der stadig står solitært i bymidten.

Andelstidens mange vartegn, som f.eks. forsamlingshuset og mejeriet, er med til at afgrænse det lille landsbymiljø omkring kirkens areal. Kvaliteten af landsbyoplevelsen kan styrkes gennem restaurering og alternativ anvendelse af disse centrale bygninger.

Byudviklingen langs Byejejen, mod sydøst, er sket siden 1930 og består primært af parcelhuse og mindre industri-virksomheder. Denne del af Sønderbæk er ikke nærmere registreret.

Skolen

Der har været skole i Sønderbæk siden 1741. I 1914 blev de første af de nuværende skolebygninger opført, og siden er der bygget til af flere omgange. Tilbygningerne repræsenterer en tydelig udvikling i de funktionelle krav til undervisning.

I 2000 blev Fussingøegnens Friskole grundlagt efter at folkeskolen blev nedlagt. Det er et stort aktiv for landsbyen, at have en skole, der skaber aktivitet dagen igennem og sikrer bygningernes fortsatte brug og vedligeholdelse.

Infrastruktur

Vejnettet består dels af Bofferhøjen og Byejejen mod syd, som kobler sig på Viborg-Randers-landevejen (15 km til Randers) og dels af Nørbækvej mod nord til Nørbæk (5 km). Mod nordøst går Rejstrupvej til Rejstrup (2 km), med videre forbindelse til Nørbæk.

Gadestrukturen med den karakteristiske "firkant" rundt om kirken markerer den gamle forte, landsbyens fælles jord. Dette er et særdeles velbevaret og karakterfuldt træk i Sønderbæk. De mindre sideveje er grusbelagte, og understreger hierarkiet i vejstrukturen. Denne vejstruktur bør fastholdes, så også nye sekundære sideveje, i relation til det eksisterende vejnet, anlægges med grus

Sønderbæk betjenes af regionalbusruten Viborg-Randers, samt af en skolebusrute.

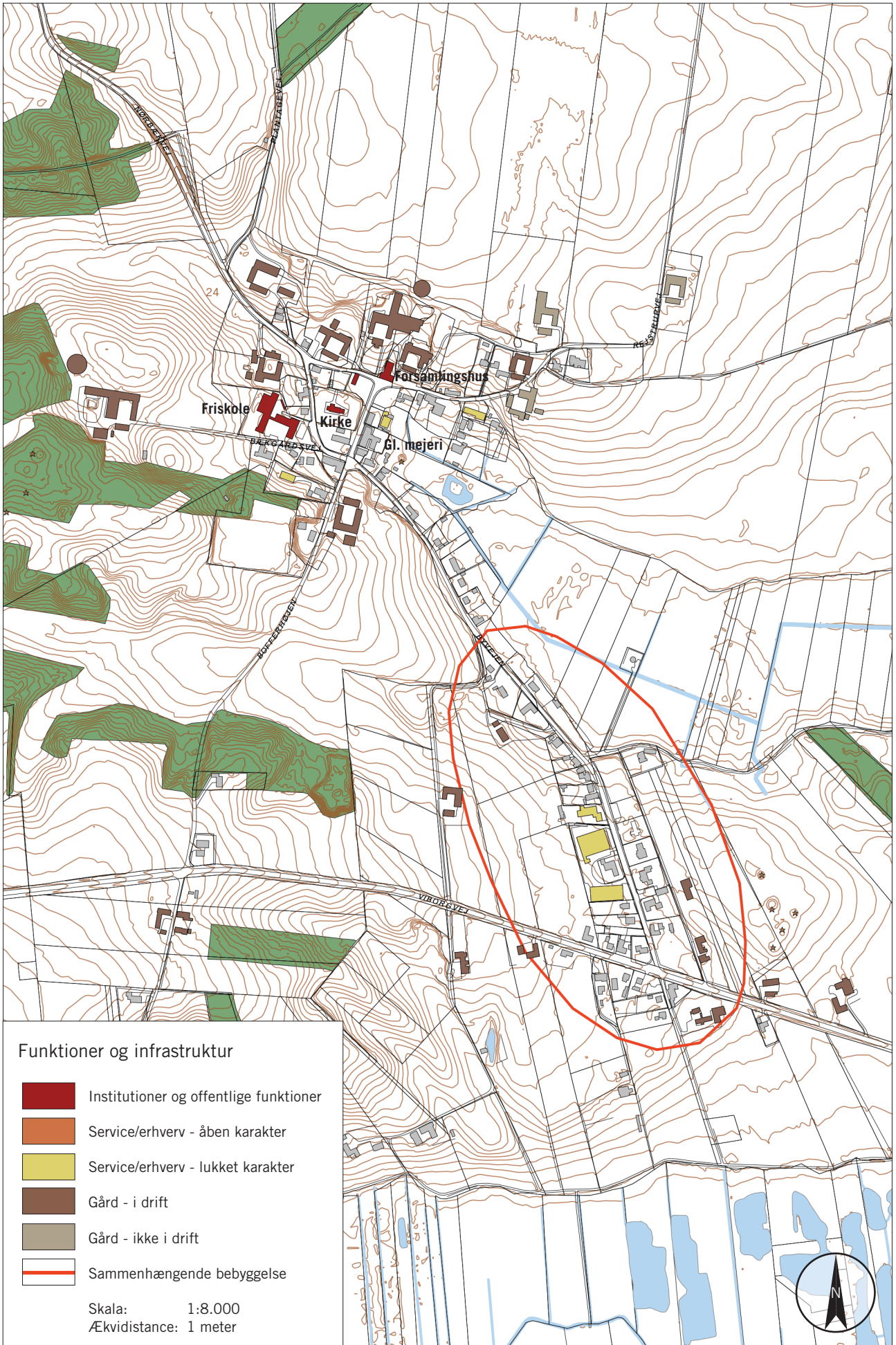
Forsamlingshuset i Sønderbæk danner rammen om mange aktiviteter - bl.a. skolerevyen.

Det gamle andelsmejeris bygninger danner langside i byrummet omkring kirken.

Fussingøegnens Friskole er et stort aktiv for Sønderbæk, og skaber daglig aktivitet i byen.

Bebyggelse, arkitektur og kulturmiljø

Bebyggelsen

Sønderbæks helt centrale bygning er kirken, der ligger lige midt i landsbyen på en lille høj. Karakterfulde kirkegårdsmure og en række store kastanjetræer, langs kirkegårdens nordlige skel, iscenesætter landsbykirken på bedste vis. Kun enkelte bygninger er opført omkring kirken, som stadig står solitært. Dette billede bør bevares.

Gårdene i Sønderbæk ligger dels i en række presset ind i skrænten mod nord, og dels som enkelte højt placerede anlæg med åbne haver ned til vejen. Gårdenes haver ligger helt ud til vejene uden yderligere markering af den private grund end overgangen fra asfalt til græs. Dermed binder haverne landsbyens flader sammen. Dette ønskes udbredt til resten af Sønderbæk.

Arkitektur

Sønderbæks bebyggelse fremstår ganske homogen - det er det simple og traditionelle længehus samt gårdanlæg, der præger billedet. Der er også nyere parcelhuse/villaer i landsbyen, men da de forsat er i undertal i forhold til den oprindelige bygningsmasse, slører de ikke det generelle billede af Sønderbæk, som er en relativ velbevaret landsby.

Kulturmiljø

Sognehuset og andelstidens mange vartegn; forsamlingshuset, mejeriet og brugsforeningen, er med til at slutte det lille landsbymiljø omkring kirkens areal. Arkitektonisk har ingen af disse bygninger dog karakter nok til at opnå høj bevaringsstatus, men de har stor historisk betydning for landsbyen. Den centrale del af landsbyen har potentiale til at være et egentligt kulturmiljø.

Den første skolebygning findes stadig, og er ifølge Purhus Lokalarkiv, landsbyens ældste hus. Den er beliggende umiddelbart sydøst for kirken og har gennemgået flere moderniseringer. Bl.a. denne bygning ville være interessant at få SAVE-registreret sammen med resten af den centrale del af landsbyens bebyggelser - dette for at styrke grundlaget for en evt. udpegning af kulturmiljø.

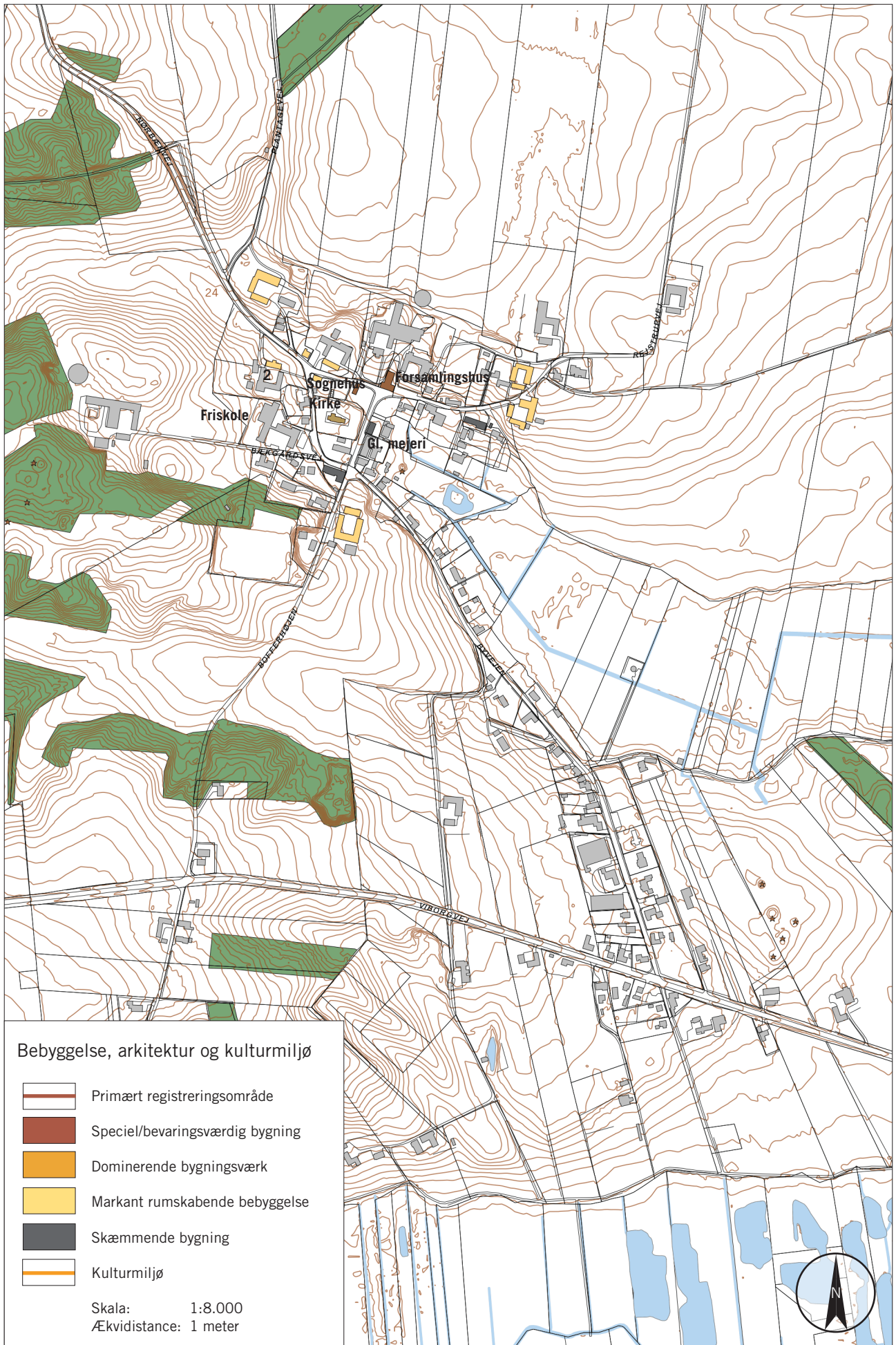
Nørbækvej 2 ligger højt placeret med en åben have helt ud til vejen.

Sønderbæk Kirke ligger centralt med store kastanjetræer og en karakterfuld mur omkring sig.

Gårdene mod nord ligger i læ helt ind til bakken.

Afgrænsning og byggemuligheder

Afgrænsning

Hvis man medregner bebyggelsen langs Byvejen, sydøst for landsbyen, har Sønderbæk med tiden udviklet sig til en meget langstrakt by. Men det grønne strøg, Sletkær, og det kuperede landskab, definerer landsbyens afgrænsning på en meget fin og naturlig måde.

I den gamle landsbykerne, hvor kirken er placeret, ligger gårdene meget fint i en krans rundt om denne. Det er vigtigt, at man fastholder denne grænse, der er meget værdifuld for landsbyens struktur og dens landlige karakter.

Byggemuligheder

I Sønderbæk er der flere ubebyggede grunde. Landbybilledet kan styrkes, ved at disse bebygges.

Endvidere kan man med fordel tage hånd om eksisterende nedslidte og dårlige boliger og erstatte dem med nye – dog med respekt for byens struktur, skala og overordnede arkitektoniske udtryk.

Bebyggelsen langs Byvejen gør Sønderbæk til en langstrakt landsby. Denne karakter bør fastholdes, hvorfor den ene række bebyggelse langs med Sletkær, bør fastholdes i sin nuværende form. Langs med kæret er der enkelte tomme grunde, der kan bebygges, uden at den ønskede karakter svækkes.

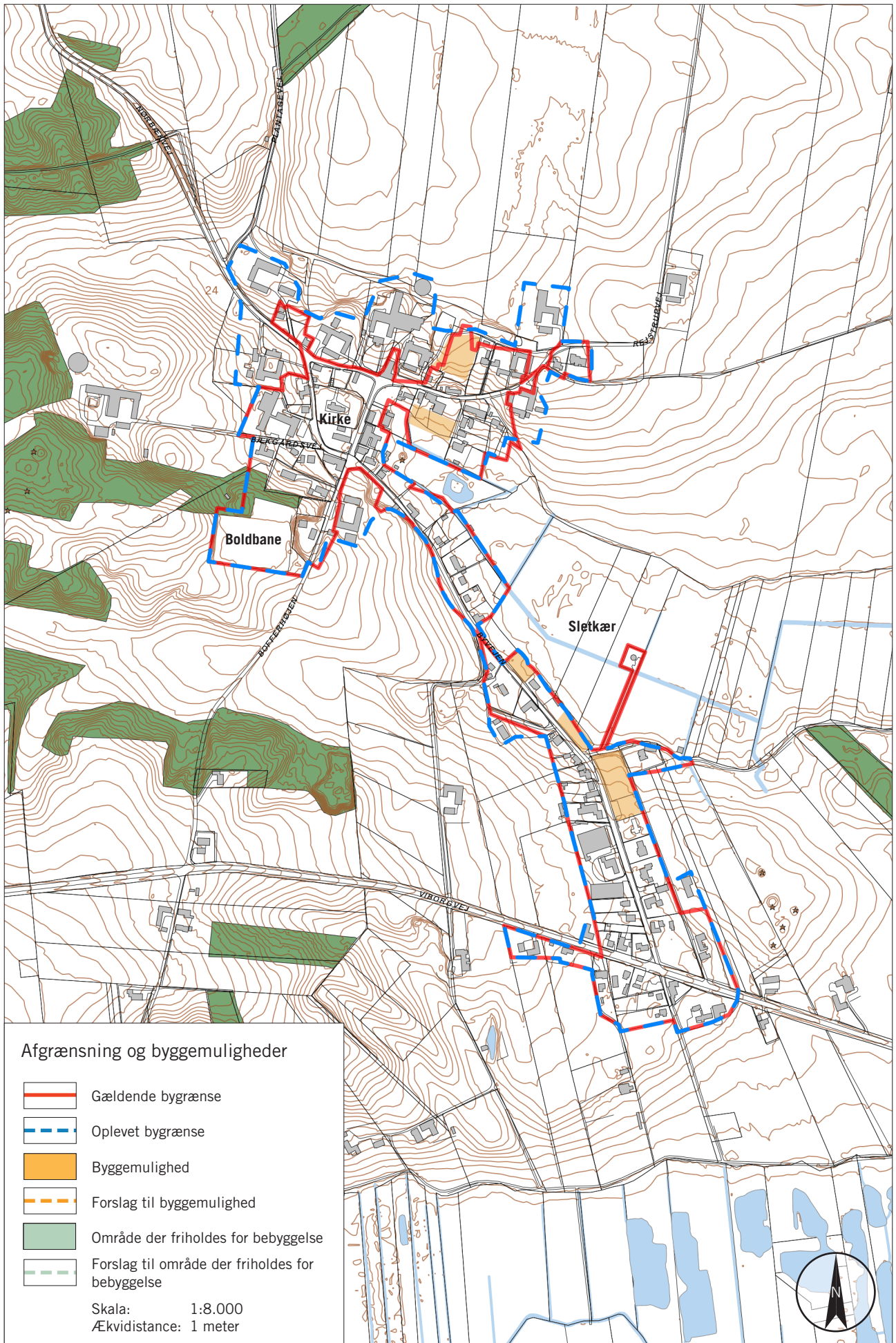
Fra fodboldbanen, syd for byen, har man et godt overblik over Sønderbæks placering i bunden af slugten.

Et kig ad Rejstrupvej mod øst. Den smalle vej slynger sig ned gennem byen og inddrager indkørsler og fællesarealer på sin vej, der opleves som ét samlet "tæppe", hvorpå byen ligger.

Et kig ud af Sønderbæk mod vest - Rejstrupvej og Nørbækvej.

Sammenfatning

Sønderbæks originale gadestruktur er stort set bevaret intakt, og fremstår tydelig i landsbybilledet, hvor kirken ligger som centrum på en forhøjning midt i byen. Bebyggelsesstrukturen er ligeledes, for en stor dels vedkommende, bevaret.

Et markant træk er gårdenes beliggenhed på en række i landsbyens nordlige del, på kanten af en markant stigning i landskabet. Det kuperede landskab og landsbyen understøtter således hinanden på flot vis.

Desværre er vedligeholdelsesstandarder af bygningsmassen i Sønderbæk under middel, og kun få bygninger er potentielt bevaringsværdige.

Sårbarheder

Sønderbæks afgrænsning er sårbar overfor udbygning, der rækker udover slugtens kanter, som definerer en fin landskabelig overgang til bakkerne.

Bebyggelsesstrukturen er sårbar overfor såvel udtynding som dårligt tilpasset bebyggelse. Flere gårde er allerede forsvundet fra landsbymidten og erstattet af solitære villaer og parcelhuse, som ikke formår at bidrage til landsbyens rumkarakter på samme måde, som gårdene gjorde det.

Bebyggelsens begrænsede omfang gør, at enkelte dårligt vedligeholdte bygninger står frem. Helhedsindtrykket kan hæves ved en simpel oprydning.

Den brede slugt, Sletkær, er et landskabselement, som kan bringes mere i spil i landsbyen, og skabe rekreativ værdi for beboerne. Beplantningen i slugten er rodet - træer og krat, dels i rækker langs grøfter og vandløb og dels umotiveret placeret i kærrets åbne dalstrøg. Et åbent dalstrøg med udsigt over de vidtstrakte mosearealer og den imponerende brede Skals Ådal, ville hæve oplevelsen af landsbyens sammenhæng med landskabet. Dog forudsættes det, at enkelte større træer bevares for at markere landsbyens afgrænsning, f.eks. i haverne og på gravhøjen, Bofferhøj.

Anbefalinger

- Sønderbæks grænser mod det åbne landskab bevares, så landsbyen fortsat afgrænses af landskabets særlige topografi.
- Yderligere udtynding i gårdstrukturen skal undgås, og evt. nedrivninger og ombygninger skal følges op af skalatilpasset ny bebyggelse.
- Kvaliteten af landsbyoplevelsen styrkes ved at bebygge tomme grunde med bebyggelse, der forstærker byrummet og landsbyens struktur.
- Bebyggelsen i Sønderbæk bør SAVE-registreres. Det anbefales, at Byvejen 1-15 inkluderes i registreringen, mens bebyggelsen herfra og ned til Viborgvej kan udelades.

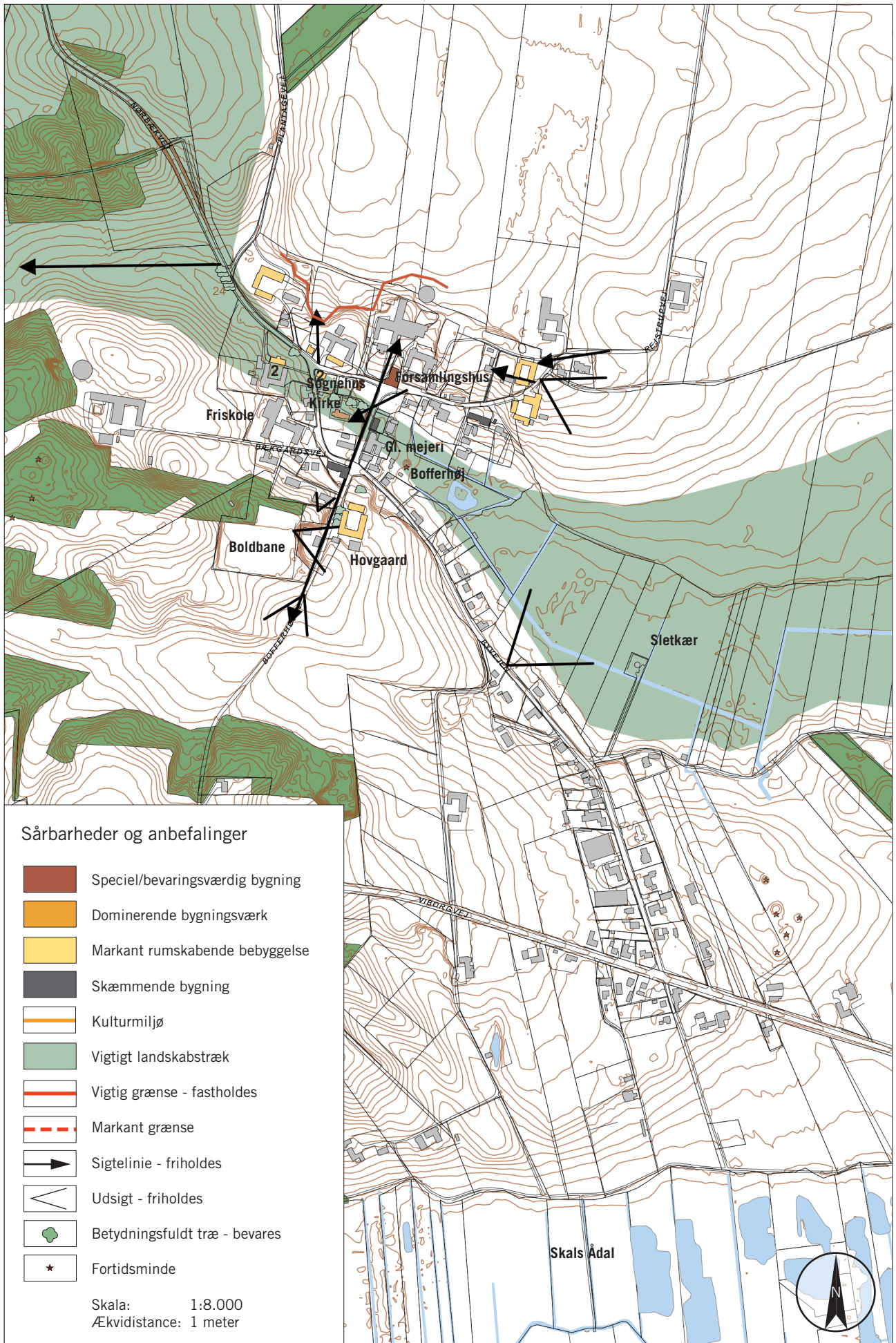
Rejstrupvej 2 ligger på hjørnet af Byvejen og Rejstrupvej. Huset er fra 1906, og har fine detaljer. Trappen og ornamenterne i murværket er blandt husets fineste detaljer.

Ved ankomst gennem Nørbækvej får man et fint indtryk af Sønderbæks beliggenhed og grønne karakter.

Sognehuset er meget karaktergivende for Sønderbæk. Det er fint istandsat og centralt beliggende på byens forte, nedenfor kirken.

Stadsarkitektens Kontor
Randers Kommune
Laksetorvet 1
8900 Randers
www.randers.dk